ПРЕДГОВОР

Настоящият учебник е предназначен за студентите от икономическите специалности, които изучават дисциплината *Одитинг* (Финансов одит). В него систематизирано се представя теорията и практиката на одита.

Дисциплината *Одитинг* (Auditing) е една от основните счетоводни дисциплини, заедно с *Финансово счетоводство* (Financial Accounting), *Управленско счетоводство* (Management Accounting) и *Данъчно облагане* (Taxation). Знанията и уменията, които се придобиват по тази дисциплина, са необходими за упражняване на всички професии в областта на счетоводството. Теоретичните постановки на одита и одитния процес трябва да се познават от регистрираните одитори (одиторите на финансови отчети), одит мениджърите, асистент одиторите, вътрешните одитори в публичния и частния сектор, одиторите на Сметната палата, органите по приходите на Националната агенция за приходите, инспекторите на Държавната финансова инспекция, финансовите директори (контрольорите, главните счетоводители) и другите специалисти в областта на счетоводството.

Съдържанието на учебника се фокусира върху процеса на финансовия одит (одита на финансовите отчети), но разглежданите процедури са подходящи за използване във всички одити в областта на счетоводството. Част от тях могат да се прилагат и при другите икономически одити, сред които са одитът на човешките ресурси и маркетинговият одит.

При разработването на темите в учебника са взети предвид последните постижения на световната теория и практика. Използвани са основно:

- разработките в областта на одита на проф. д.ик.н. Михаил Динев, д.е.с., рег. одитор – основател на научната дисциплина *Одитинг* в България;
- последното издание на учебника по одитинг на световно утвърдените автори Prof. O. Ray Wittington, Ph.D., CIA, CMA, CPA и Prof. Kurt Pany, Ph.D., CFE, CPA – Principles of Auditing and Other Assurance Services. New York, McGraw-Hill/Irwin, 2012.

В учебника не се набляга само на Международните одиторски стандарти, а се представят теоретичните постановки на *Одитинга* като научна дисциплина, каквато е световната практика, тъй като, по думите на проф. Михаил Динев, „няма нищо по практично от една добра теория“.

От автора

Глава първа

СЪЩНОСТ И ЗНАЧЕНИЕ НА ОДИТА

УЧЕБНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала в тази глава, вие ще знаете:

- какво означава одит;
- какво е значението на одита за икономиката;
- кои са разновидностите на одита и кои са видовете одитори;
- кои са основните етапи в историческото развитие на одита.

1. СЪЩНОСТ НА ОДИТА

В литературата, посветена на одита, се срещат множество определения за неговата същност. Повечето от тях обаче акцентират само на определени характеристики на одитния процес. Затова е необходимо да се разглеждат някои от основните дефиниции.

Има определения за одита, които акцентират върху неговия **резултат** и **независимостта на одитора**. Например следните:

- „Одитът е независим преглед на финансовите отчети на предприятията от специално назначени одитори и изразяване на мнение за тях“[1];
- „Одитът, това е независима проверка и изразяване на мнение за финансовите отчети на предприятието“[2].

---

[1] Цитат от Комитета по одиторска практика на Великобритания, използван от Динев, М. Методологически проблеми на независимия одит в България. Сборник 70 години независим одит в България и 10 години от възстановяването на одиторската професия. София, Мисъл, 2001, с. 109 – 130, с. 111.

[2] Цитат от Додж, използван от Делауейт, Ф. Международни одиторски стандарти. Учебно-практическо помагало. София, Икономика прес, 2007, с. 15.

В други определения се подчертава важността на **доказателствата** и **критериите** за резултата от одита, например:

- „Одитът представлява събиране на доказателства и даване на най-висока степен на увереност, че финансовите отчети съответстват на приложимите счетоводни стандарти или друга подходяща база за счетоводство“[3].

Посочените определения се отнасят за одита на финансовите отчети. Но в съвременния свят за одит се говори в други икономически области, например в данъчното облагане, човешките ресурси и маркетинга. Затова през 1973 г. **Американската асоциация на счетоводителите** (American Accounting Association) предлага следното определение:

- „Одитът е систематичен процес на обективно събиране и оценяване на доказателства за икономически действия и събития, за определяне степента на съответствие на тези твърдения с установените критерии и представяне на резултата от проверката на заинтересованите потребители“[4].

Подобно на другите определения, в тази дефиниция се акцентира върху **резултата от одита** – определяне степента на съответствие на твърдения с установените критерии.

Набляга се и на **етиката** – обективността, за разлика от независимостта, на която се обръща внимание в първите две посочени дефиниции.

Освен това в горното определение се посочва, че чрез одита се събират и оценяват **доказателства** за действия и събития. Тези дейности се определят като **„систематичен процес“**. Това означава, че одитът се изпълнява като система от процедури за събиране и оценяване на доказателства.

---

[3] Whittington, O. Ray, K. Pany, W. Meigs and R. Meigs. Principles of Auditing. Boston, IRWIN, 1992, p. 4.

[4] Цитат, използван от Robertson, Jack C. and Frederick G. Davis. Auditing. Illinois, Irwin, 1988, p. 5.

Заслужава внимание и неговият обхват. Отбелязва се, че чрез одита се събират и оценяват доказателства за всички „икономически действия и събития“. Това се прави, за да се установи съответствието на твърденията с определените критерии, които могат да са разнообразни за различните одити. В това отношение интерес представляват разсъжденията на проф. Михаил Динев – „ако се изключи думата „икономически“, то характеристиките на този систематичен процес ще имат значение за всяка друга дейност, т.е. за действия и събития за всяка област на социалното управление“[5]. Подобно мнение има основания, защото при всички одити се определя съответствието на предмета с критерия.

За да се разбере същността на одита, е необходимо да се обърне внимание и на неговата **цел**. Тя не е посочена в нито една от разгледаните дефиниции, но е представена в Международните одиторски стандарти, при дефиниране на ангажиментите за изразяване на сигурност, каквито са одитите на финансови отчети:

„Повишаване степента на доверие на предвидените потребители към резултата от количествената оценка или измерването на предмета на ангажимента спрямо съответните критерии“[6].

Въз основа на направения анализ за същността на одита може да се твърди, че **одитът е процес на обективно събиране и оценяване на доказателства, за да се установи дали предметът съответства на критерия, с цел увеличаване доверието на предвидените потребители.**

В това определение са включени следните ключови характеристики на одита:

---

[5] Динев, М. Още няколко щриха към теорията и практиката на финансовия одит. Годишник на ИДЕС 2007. София, с. 7 – 48, с. 10.

[6] Glossary of terms, November 2015. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, 2015 Edition, http://www.ifac.org., p. 13.

- одитът е целенасочен и логически подреден процес, който включва множество процедури;
- одитът се характеризира с висока степен на обективност; при неговото осъществяване се изключва неоправдано влияние, конфликт на интереси и предубеденост;
- при одита се събират доказателства;
- резултатът от одита е установяване дали предметът съответства на критерия;
- целта на одита е увеличаване на доверието на предвидените потребители.

Представените определения за одита имат практическо значение. Те позволяват да се разбере какво означава одитът като практическа дейност. Необходимо е обаче да се анализира значението на одита за икономиката. Това е направено по-нататък.

Други понятия, които се използват вместо понятието „одит“ и „одитор“ в областта на счетоводството

В някои държави вместо понятието „одит“ се използва понятието „ревизия“. Регистрираните одитори се наричат ревизори в някои европейски държави, като в Италия (Revisore), в Белгия (Réviseur), в Люксембург (Réviseur) и др[7]. В българското законодателство понятието „ревизия“ се използва само в данъчното облагане.

При приемането на първия закон за одита в България през 1931 г. одитът се нарича „експертиза“.

В България одиторите, които одитират финансови отчети, се наричат дипломирани експерт-счетоводители и регистрирани одитори. В много други държави одиторите, одитиращи финансови отчети, също се наричат експерт-счетоводители. Например в САЩ се използва понятието Certified Public Accountants (сертифициран публичен счетоводител), тъй като се одитират само публичните (листваните на борсата) предприятия.

Одиторите, които одитират финансови отчети, полагат клетва. Затова в някои държави се наричат заклети счетоводители. До 1948 г. в България те се наричат заклети експерт-счетоводители.

[7] www.fee.be.

Според Международната федерация на счетоводителите, която е световната организация на одиторите, одитор, който има законово право да одитира финансови отчети, се нарича професионален счетоводител.

2. ЗНАЧЕНИЕ НА ОДИТА ЗА ИКОНОМИКАТА

Необходимостта от одит се обяснява чрез ползата, която той има за икономиката. В това отношение се разглежда значението на достоверната информация, теорията на агентите и асиметричната информация.

Според ***Whittington*** и ***Pany*** **достоверната счетоводна информация** помага на обществото за **разпределянето на ресурсите по ефикасен начин** (постигането на максимални резултати от използваните ресурси)[8]. Например при кредитирането банката оценява бизнес риска и информационния риск на фирмата.

Бизнес рискът е свързан с оцеляването и рентабилността на предприятието. Той включва риска предприятието да не може да плати лихвата и главницата по кредита, поради икономическите условия и неподходящите управленски решения.

Информационният риск е рискът информацията, която се използва за оценка на бизнес риска, да не е вярна. Той включва възможността финансовите отчети да се отклоняват от изискванията на приложимите счетоводни стандарти.

Трябва да се има предвид, че тези рискове могат да включват много други. В това отношение доц. Виржиния Желязкова посочва, че „през последните десет години се наблюдава засилваща се тенденция в банките за управление на екологичния риск“[9].

---

[8] Whittington, O. Ray and Kurt Pany. Principles of Auditing and Other Assurance Services. New York, McGraw-Hill/ Irwin, 2012, p. 5.

[9] Zhelyazkova, V. Levels of Environmental Risk Management in Universal Banks, Ecology and Safety, ISSN 1314-7234, Volume 10, 2016, available at: http://www.scientific-publications.net/get/1000017/1470921852786581.pdf, retrieved on 30.08.2016, p. 480.

Одитът има ограничено влияние върху бизнес риска и значително влияние върху информационния риск.

Подобно е мнението на ***Arens, Elder*** и ***Beasley*** за ползата от одита. Според тях икономическото търсене на одита се свързва с информационния риск[10]. Авторите поясняват, че при отпускането на кредит лихвата, която определя банката, зависи от лихвата на нерискови ценни книжа, бизнес риска и информационния риск. Това е нормално, защото, както посочва доц. Яким Китанов, „всеки инвеститор се интересува от бъдещата доходност на вложените средства, следователно и от оценката, която се прави на рисковете, свързани с дадено инвестиционно решение“[11].

Други автори – ***Robertson*** и ***Louwers***, също отбелязват, че „чрез одита се намалява информационният риск на потребителите на финансовите отчети“[12]. Според тях изготвящите финансови отчети могат да извличат полза от даване на невярна, пропускаща или оптимистична информация. Този конфликт на интереси поражда търсенето на одити.

Необходимостта от одита се обяснява и с **теория на агентите** (Agency theory), която е неокласическа икономическа теория. Тази теория разглежда договор, съгласно който едно или повече лица (принципали – собственици) ангажират други лица (агенти) за изпълняване на услуги от тяхно име, което е свързано с вземането на решения от агентите[13]. Тя се основава на ***две основни допускания***[14]:

---

[10] Arens, Elder, Beasley. Auditing and Assurance Services, Pearson, 2012, p. 27.

[11] Kitanov, Y. Portfolio Investment Risks: Typology and Mitigation. Economy & Business ISSN 1314-7242, Volume 10, 2016, available at: http://www.scientific-publications.net/get/1000019/1472363205309531.pdf, retrieved 30.08.2016, p. 332.

[12] Robertson, Jack C. and Frederick G. Davis. Auditing. Illinois, Irwin, 1988, p. 774.

[13] Agency theory and the role of audit, Institute of Chartered Accountants in England & Wales, 2005, p. 6; Duits. H. The demand for audit: evolution of a theory, the University of Amsterdam, 2012, p. 23, http://dare.uva.nl/document/364113.

[14] Eisenhardt, K. Agency and Review. The Academy of Management Review, Vol. 1 (Jan., 1989), pp. 57 – 74, p. 64; Porwal, L., Accounting Theory. An Introduction.

– всяка страна защитава личния си интерес (self interest), като се стреми да максимизира своята полезност, действайки рационално;

– принципалите делегират работа на агентите въз основа на договорни взаимоотношения (nexus of contracts).

При теорията на агентите се разглеждат ***два проблема***[15]:

– *неблагоприятен избор* (Adverse Selection) – вероятността принципалите да не вземат верните решения, защото агентите не предоставят достоверна информация;

– *морален риск* (Moral Hazard) – вероятността агентите да не защитават интересите на принципалите (защото имат повече информация за действията и намеренията си, отколкото собствениците, които плащат при негативни последствия).

Неблагоприятният избор и моралният риск се разглеждат и като част от **асиметричната информация** (Asymmetric Information), която според микроикономикса е пазарен провал[16].

Асиметричната информация е „информационна неефективност“[17]. Тя възниква, когато „част от пазарните субекти са по-информирани в сравнение с друга част“[18].

За да максимизират своята собствена изгода за сметка на собствениците, мениджърите прибягват до асиметрична (невярна) информация. Тогава собствениците не разполагат с цялата информация, която е известна на управляващите. Така се поражда необходимостта от защита на техните интереси чрез одита. Схематично това е представено на следната фигура:

New Delhi, Tata McGraw-Hill, 2001, Appendix 2C.; Duits. H. The demand for audit: evolution of a theory, the University of Amsterdam, 2012, p. 23, http://dare.uva.nl/document/364113.

[15] Eisenhardt, K. Agency and Review. The Academy of Management Review, Vol. 1 (Jan., 1989), pp. 57 – 74, p. 58.

[16] Другите пазарни продали са монополизация, външни ефекти, публични блага и социални дефекти, вж. Йотова, Л. Микроикономика. София, Стопанство, 2001, с. 231.

[17] Спасов, Т. Микроикономика, изд. „Стопанство“, С., 2004, с. 512.

[18] Пак там, с. 512.

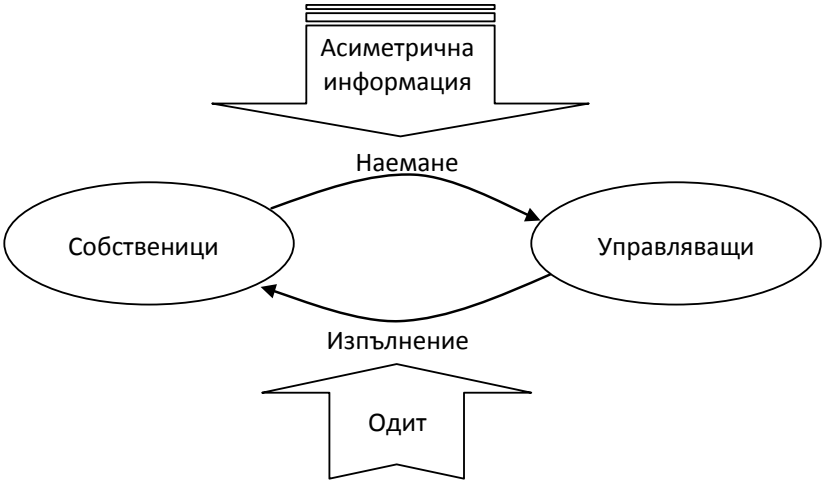

Фиг. 1. Защита на собствениците от асиметрична информация чрез одит

Чрез одита собствениците имат възможност да минимизират асиметричната информация (неблагоприятния избор и моралния риск).

В съвременните условия одитът се използва за минимизиране на риска не само на собствениците (инвеститорите, акционерите), но и на заемодателите, другите кредитори, държавните органи (вкл. данъчните власти) и други външни лица.

Проблемите, разглеждани от теорията на агентите (които представляват асиметрична информация), възникват и вътре в предприятието. **Мениджмънтът на големите предприятия** е често отдалечен от текущите операции и разчита на финансова информация, за да осъществява контрол. В случая също одитът може да намали риска от неблагоприятен избор и морален риск.